

Рад примљен: 10.4.2019.
Рад прихваћен: 3.6.2019.

UDK: 930.85:343.8(495.02)
Прегледни научни чланак
doi: 10.7251/NOE1907027

МИЛУТИН ПАНТИЋ

ма историје, Бања Лука
panticmilutin1991@hotmail.com

ФИЗИЧКО КАЖЊАВАЊЕ ВИЗАНТИЈСКИХ ВЛАДАРА: VII–XV ВИЈЕКА

Не судите, да вам се не суди.
Јер каквим судом судите, таквим ће вам се судити.
И каквом мером мерите, таквом ће вам се мерити.

Јеванђеље по Матеју, 7. 1, 2.

САЖЕТАК

У раду се говори о казнама спроведеним над византијским царевима и престолонаследницима. Основни циљ средњовјековних казни јесте да се појединцу нанесе физичко оштећење, чиме би му заувјек било онемогућено ступање на цариградски трон. Захваљујући византијским историчарима и хроничарима можемо видјети да се више царева суочило са насилном смрћу и суровим казнама, за разлику од оне мање групе владара чији је живот окончан природним путем. На основу статистике, од 88 царева, 37 је отишло мирним путем, 3 су изгубила живот несрећним случајем, 5 је погинуло у борбама, 30 је умрло од разних облика насиља и 13 се повукло у манастирске ћелије (Maleon, 2010: 9).

Кључне ријечи: Византија, цареви, казне, осљепљивање.

Византијски цареви су, по средњовјековном схватању, били Божији изабраници и стога су морали владати по угледу на Христа. Цар је био дужан да штити своје поданике, обезбјеђује спровођење правде и доказује човјекољубље. Пошто је средњи вијек био доба вјере, василевс је морао увијек да пази да не прекрши хришћанске законе, јер би тиме изазвао Божији гњев (Шене, Флизен, 2010: 18). Зато се сваки вид царске узурпације сматрао неком врстом Сведржитељеве казне, јер је тиме Господ подржавао супарника у борби за власт (Бек, 1998: 40–107; Кавало, 2006: 285, 308).

Први византијски цар који је бизарно скрнављен од римског права али и цариградске светине био је Ираклона (641), син цара Ираклија (610–641). Побуњеници су царици Мартини одсјекли језик, а Ираклону нос, и то је први писани траг да се овакав вид казне спровео над једним владарем у Византији, јер су те казне искључиво изрицане обичним разбојницима (Острогорски, 1998: 129). Тачно после четири деценије, василевс Константин IV (668–685) приступио је истом методу. Унутар владарске породице дошло је до раздора 681. године, након чега је Константин IV прво браћи, Ираклију и Тиберију, одузео царске титуле, а затим су им носеви расјечени (Острогорски, 1998: 142). Дакле, суштина казне била је у томе да се појединцу онемогући истицање права на власт јер, по византијским схватањима, цар није могао имати физичких недостатака.

Јустинијан II (685–695; 705–711) био је по карактеру страстан и необуздан. Једна од главних царевих обиљежја јесте властољубље и лични интерес. Његова природна незрелост и неуравнотеженост потпомогле су му да навуче велику мржњу својих савременика (Острогорски, 1998: 143–156).¹ Политички и градитељски потези нису били усклађени са тренутним стањем у царству, што је 695. године довело и до отворене побуне. Јустинијану II је одређена казна сакаћења. Прво је вођен у ланцима по Хиподрому, док га је светина пљувала и грдила, а убрзо затим одсјечен му је нос и протјеран је на острво Херсон (Острогорски, 1998: 152–153). У историји је познат као „Ῥινότμητος“, што би у буквалном преводу значило – цар без носа. Такође, и његовог наследника, василевса Леонтија (695–698), задесила је иста судбина. Нови цар Тиберије II (698–705) наредио је да се Леонтију разреже нос, а затим је насилно замонашен и послан у ћелије манастира (Maleon, 2010: 17).

Јустинијан је упркос казни успио да се по други пут попне на

¹ Детаљније о владавини Јустинијана II в. *Истио*, 143–156.

цариградски трон. Десило се то у јесен 705. године. Одмах по доласку одлучио је да се обрачуна са својим супарницима, Леонтијем и Тиберијем. У фебруару 706. године василевс Јустинијан II организовао је јавну егзекуцију двојице узурпатора. Бивши цареви су у оковима вођени цариградским улицама, што је представљало још једну врсту казне, њихову личну увреду и понижавање. Цар је цијели тријумфални процес проматрао из своје ложе на Хиподрому, а затим је наредио да се двојица преступника убију, и тако је јавно оправдао свој други долазак на власт (Maleon, 2010: 17).

Након лоше шестогодишње владавине цар је поново био збачен са власти, а потом му је један официр одрубио главу. Јустинијаново тијело су бацили у море, а главу су послали у Рим и Равену да тамо буде јавно изложена (Bogdan-Petru Maleon, 2010: 24). Након убиства василевса Јустинијана II зла крв се наставила. Његов шестогодишњи син Тиберије је убрзо ухваћен и брутално убијен, тим чином заувјек се угасила Ираклијева лоза (Острогорски, 1998: 156).

У осмом вијеку Византија се налазила као између чекића и наковања. На западу Европе дошло је до успона Каролиншке династије, чији је најзначајнији представник Карло Велики (768–814), док су на источним границама византијског царства све већи притисак вршили Арабљани. У таквом хаотичном стању, неразборит и перфидно свиреп, василевс Константин VI (780–797) изгубио је основац и повјерење код водећих цариградских политичких и црквених кругова (Острогорски, 1998: 187). Његова мајка, царица Ирина, одлучила је да преузме ствари у своје руке. Одлучила је да сина подвргне најстрожој казни, одузимањем овоземаљског вида. У порфирној сали, гдје се рађају царска дјеца, Константин је ухваћен и кажњен (Острогорски, 1998: 187). Ирина је тим актом постала једини господар у царству и прва жена која је самостално владала Византијом (Острогорски, 1998: 182–188; *Oksfordska istorija Vizantije*, 2011: 187–190).²

Сљедећи примјер води нас у турбулентни XI вијек. Након изумирања мушких представника династије Македонаца, Василија II (976–1025) и Константина VIII (1025–1028), настао је један немиран период у византијској историји, гдје су водеће аристократске породице започеле борбу за власт. У периоду од 1028. до 1081. на

² Детаљније о тим приликама в. Острогорски, *Историја*, 182–188; *Oksfordska istorija Vizantije*, priredio Siril Mango, превели: Маша Милорадовић и Predrag J. Marković, Beograd 2011, 187–190 (P. Magdalino). У даљем тексту Mango, *Istorija*.

цариградском трону се смијенило једанаест владара.

Управо је успон Михаила V Калафата (1041–1042) најбољи показатељ бурног и нестабилног политичког стања XI вијека. Византијски извори имају веома негативан став према василевсу Михаилу V (*Michaelis Attaliote Historia*, 1853: 10–18; *Cronografia*, 1984: 190–192; *Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum*, 1973: 416–421). *Скривао је отањ исѿог ѿеѿела, рђаву нарав исѿог добродушносѿи и имао је зле намере и жеље* (*Cronografia*, 1984: 150; Псел, 2000: 118). По природи је био сумњичав, причао је једно, а радио друго. Према својим рођацима односио се веома бахато и мрзио је готово сваког (*Attaliote*, 1853: 11–12; *Cronografia*, 1984: 178–180). Већ у опису Калафатовог карактера видимо његове амбиције и планове. Петомјесечна владавина Михаила Калафата довела је до значајних унутрашњих промјена. Први на удару нашао се евнух Јован Орфанотроф који је по наредби новог цара био удаљен са двора и протијеран (Станковић, 2016: 66–68).³ Овај подвиг знатно је охрабрио младог цара, тако да се он убрзо одважио да удари и по самој жили куцавици Царства, царици Зоји.⁴ Она је протјерана на Принчевска острва и тамо насилним путем замонашена (Станковић, 2016: 67). Међутим, убрзо се испоставило да је то био преломни тренутак када су Цариграђани схватили да Михаило V сву власт концентрише у своје руке. У априлу 1042. године у Цариграду је избила побуна и за царицу је крунисана Теодора, а убрзо је враћена и њена старија сестра Зоја.⁵ Овим актом Византинци су јасно доказали оданост Македонској династији, и у порфири рођеној Зоји и Теодори, а не једној *шикви без коријена* (*δυσγενέστατος*) (*Cronografia*, 1984: 208; *Хроноѿрафија*, 2000: 137), како га назива Псел. Убрзо је василевс ухваћен и јавно

³ Поједини научници сматрају да је унутар рода Пафлагонаца дошло да раздора непосредно прије смрти Михаила IV. Формирале су се двије струје, једна је била предвођена Јованом Орфанотрофом, док је на челу друге био Михаило Калафат. Посљедњи је подршку нашао у Константину Пафлагонцу и појединцима који су окруживали царицу Зоју. Дошло је до споразума између Калафата и царичиних евнуха. Прво су протјерали Јована, а затим се Калафат окренуо против својих савезника. (Уп.Влада Станковић, *Пушовање кроз Визанѿију*, Београд 2016², 66–68; У даљем тексту Станковић, *Пушовање кроз Визанѿију*.)

⁴ Царица и њен муж, Михаило IV Пафлагонац, усвојили су неколико година раније Михаила Калафати и прогласили га за престолонаследника.

⁵ Зоја и Теодора су биле кћерке Константина VIII и оне су као посљедњи потомци Македонске династије владали царством.

ослијепљен заједно са својим ујаком новелисимом⁶ Константином (Станковић, 2016: 54–62). Војнички дух Константина Пафлагонца остао је несаломљив, јер је показао надљудску снагу током спровођења казне. Пружио се по земљи, не испустивши ни гласа, ископаше му очи, прво једно, затим друго (*Cronografia*, 1984: 240–242; *Хроноџрафија*, 2000: 147). Његов сестрић, који је тек тада увидио исход, почео је да вришти, кука, молио је и запомагао све присутне да му помогну и опросте за недјела (*Attaliote*, 1853: 17). Када је целат видио колико се цар боји, чврсто га је ухватио и свезао, како му не би унаказио лице за вријеме кажњавања, затим му је извадио очи (*Cronografia*, 1984: 240–242; *Хроноџрафија*, 2000: 147).

Михаило Псел, историчар, политичар и очевитац свих тих догађаја, оправдава тај чин, јер Михаило Калафат ништа друго није ни заслужио него да буде кажњен. Сви његови поступци од тренутка доласка на власт ишли су само њему наруку, а не за добробит Царства. Псел наводи да је за своје сараднике постављао људе са љијаце и занатлије, да би уз њихову помоћ остварио своје циљеве (*Cronografia*, 1984: 202; *Хроноџрафија*, 2000: 135). Овдје аутор скреће пажњу на његово поријекло и род. Људи са љијаце и занатлије упућује на његовог оца, јер је Стефан радио на бродоградилшту и био је сврдлар (калафат), по коме је он и добио надимак (*Хроноџрафија*, 200: 118). И овим Псел на један начин дисквалификује Михаила Калафата царског достојанства, јер га пореди са обичним људима, и истиче његову необразованост, примитивност и незнатно поријекло. А, са друге стране, василевс је баш преко тих људи са пијаце тежио да добије подршку у борби против царице, што се на крају испоставило као потпуно погрешно.

Један од најтрагичнијих царева XI вијека био је василевс Роман IV Диоген (*The Oxford Dictionary of Byzantium III*, 1991: 627).⁷ Био је

⁶ Пошто су ујак и сестрић били главни организатори у преузимању власти, Михаило Калафат је, како би ојачао своју позицију, а уједно одао признање за оданост, Константину додијелио високу титулу новелисима, која је по хијерархији била трећа. Царев ујак је био евнух и зато му није могао додијелити другу најважнију титулу цезара. О новелисиму Константину в. Станковић, *Пушовање кроз Византију*, 54–62.

⁷ О породици Диоген нисам пронашао детаљније податке. На основу истраживања Александра Каждана то је род који потиче из XI вијека. Романов отац, Константин, службовао је, за вријеме Бугароубице, темом Србија и носио је титулу патриција. Cf. *The Oxford Dictionary of Byzantium III*, ed. Alexander P. Kazhdan, New York-Oxford 1991, 627. У даљем тексту *ODB III*. Међутим, у породичном имену „Диоген“ истиче се античка традиција, што не значи да њихови коријени

изданак веома угледне византијске породице. Псел каже да је *ἰοῦσι-
цаο од βοῖασιῶι и славноῖ πογα* (*Cronografia* II, 1984: 328, 330; *Хроноџра-
фија*, 2000: 280). Његова мајка била је рођака цара Романа III Арџира
(1028–1034) (*The Oxford Dictionary of Byzantium* III, 1991:627). Након
преране смрти василевса Константина X Дуке (1067) вестарх Роман
је организовао устанак против режима у Цариграду (*Attaliole*, 1853:
99; *Cronografia* II, 1984: 328–330; *Хроноџрафија*, 2000: 280). Узурпа-
ција је веома брзо доживјела неуспјех, а сам виновник се нашао у
оковима. Међутим, царица, удова Евдокија, сажалила се на Романа
Диогена и протјерала га је у његову домовину Кападокију, а затим је
веома брзо промијенила своју одлуку и вратила га у Цариград. *Сма-
џрала је она да ће, ако на џресџио џосџави оноџа којеџ није џоџубила,
већ сџасла, за себе да сачува сву власџи* (*Cronografia* II, 1984: 328–330;
Хроноџрафија, 2000: 280). Овај потез царице Евдокије био је заиста
изненађујући, јер је одлучила да да своју руку узурпатору Роману
Диогену. Генерал је ступио на престо 01. јануара 1068. године, и
иступио је као заштитник царице Евдокије и њених синова.⁸

Пресудан догађај за хиљадогодишњу историју Византије, за
Романа IV дефинитивно, јесте битка код Манцикерта.⁹ Псел не даје
деталније податке о самој бици и њеном току. Претпоставићемо да
је намјерно прећутао истину, јер је тиме свалио сав терет на плећа
пораженог цара. Међутим, на основу других извора зна се да је
Андроник Дука, син цезара Јована, наредио једном дијелу своје
војске да се повуче у одлучујућем тренутку, што је довело до пот-
пуног и катастрофалног пораза Диогенове војске. Чак и прије овога
Роман IV је био издан на бојном пољу (*Хроноџрафија*, 2000: 283).¹⁰

посежу још из времена Старе Грчке.

⁸ Најстарији син Константина Дуке и Евдокије био је Михаило, по кодексу при-
могенитуре њему је био загарантован трон. Такође, то није први пут да неки
војсковођа ступи на цариградски трон као заштитник легитимне династије и да
влада у име малољетних синова. Најбољи примјер јесте X вијек, када је било
неколико таквих случајева. Прво је Роман I Лакапин иступио као заштитник
цара писца Константина VII Порфирогенита, затим су два велика византијска
генерала, Ниђифор II Фока и Јован I Цимискије, владали у име младих царева
Василија II и Константина VIII.

⁹ Битка се одиграла у близини језера Ван, 19. августа 1071. године.

¹⁰ Током марша често је долазило до спорадичних сукоба са непријатељским
четама. Ниђифор Вријеније оставио је писани траг да је Јосиф Тарханиот
био по царевом налогу одвојен од главнине ромејске војске, и да је у првом
додиру са Селџуцима почео да бјежи у Мелитину. Уп. *Хроноџрафија*, 283, н. 17
(В. Никчевић)

Цар-ратник је био постављен с циљем да покуша да промијени стање у корист Царства, и одмах по доласку на власт почео је да примјењује праксу у дијело. Према томе, кривца не треба тражити у цару већ далеко у позадини и владајућим круговима у Цариграду.

Султан Алп-Арслан је имао велико поштовање према византијском цару. Он је са њим склопио веома повољан мир за Царство (Острогорски, 1998: 326; *Хронографија*, 2000: 285; Mango, 202).¹¹ Псел говори да царица није знала шта се заправо десило с василевсом, па је због тога одлучила да свог најстаријег сина Михаила уздигне на трон (*Cronografia II*, 1984: 340–344; *Хронографија*, 2000: 284–285). Испоставило се да је тај чин био фаталан за Византију, јер је дошло до крвавог грађанског рата. Највећу корист и добит остварио је селџучки владар (Острогорски, 1998: 326; *Oksfordska istorija Vizantije*, 2011: 202–203).¹²

Генерал Роман обуставио је борбу пошто му је противничка страна положила заклетву о његовој личној безбједности. Гаранција свему томе било је писмо цара Михаила VII (1071–1078) којег су додатно потписала и тројица црквених великодостојника (Радић, 2014: 24). На путу ка престоници, како нам саопштава Псел, Роман је прво издан а затим и ухваћен (*Cronografia II*, 1984: 360–362; *Хронографија*, 2000: 290–291). За разлику од Михаила Калафата, Роман Диоген је много бруталније кажњен. Иако су обојица на идентичан начин оскрнављени, испоставило се да је процес осљепљивања код цара-ратника трајао много дуже, и што је још важније оно је имало *exitus letalis* по њега. *Диоџену ископаше очи и зашворише га у манастир* – *Ομείνοῦνκαίτοῦς ὀφθαλμοῦς ἐκκοπεῖςεις* – (*Cronografia II*, 1984:

¹¹ Роман Диоген је препустио један дио византијске територије Турцима-Селџуцима, и обавезао се на плаћање годишњег данка. Такође, у складу са преговорима василевса Романа је султан пустио. Уп. Острогорски, *Историја*, 326; *Хронографија*, 285, н. 20 (В. Никчевић); Mango, *Istoriја*, 202 (P. Magdalino).

¹² Доласком Михаила VII Дуке на власт Роман Диоген је постао у очима Цариграда узурпатор царске круне. Зато је дошло до кратког грађанског рата из којег Романова страна излази поражена. Према томе, Алп Арслан није више поштовао мировни споразум који је раније потписан између два законита владара. У бици код Манцикерта Царство није доживјело катастрофалан војни пораз, ни у територијалном погледу није било превише оскрнављено. Много важније су посљедице битке, јер су грађански ратови, у политичком погледу, били погубни за државу. Промјена на власти и пораз цара-ратника дала је могућност Турцима-Селџуцима да несметано и незаушављиво продру у Малу Азију. Тиме је Византија заувјек изгубила језгро своје државе. Уп. Острогорски, *Историја*, 326; Mango, *Istoriја*, 202–203 (P. Magdalino).

360–362; *Хронографија*, 2000: 291). Михаило Аталијат нешто детаљније пише о спровођењу казне. *Роман Диоген је ослепљен у Кошији. Целати, Јеврејин, морао је четири пута да забага ужарено железно у очи цара* (*Attaliote*, 1853: 178). Вјероватно је поменути Јеврејин био неспретан у свом послу, што указује сама чињеница да је чак четири пута морао понављати исту ствар. И управо због те његове нестручности исход је био смртоносан. Након неколико дана дошло је до инфекције ране, а затим и смрти (John Lascaratos, S. Marketos, 1992: 141–142). Роман Диоген је умро у својој задужбини на острву Проти (*Cronografia II*, 1984: 360–362; *Хронографија*, 2000: 291).¹³

Михало Псел је након спроведене казне, дакле прије Романове смрти, послао једно писмо. У суштини, Псел честита генералу на томе што му је Бог одузео очи да би му даровао вид небеске свјетлости (Острогорски, 1998: 326; Радић, 2014: 24). Наравно да је ово одраз Пселовог цинизма и ироније.

Византијски цареви из рода Комнина успјели су да поврате снагу царству, тако да у периоду од 1081. до 1180. године није било рушења легитимне власти од неког узурпатора. Међутим, након смрти посљедњег великог комнинског цара, Манојла I (1143–1180), наступило је једно немирно вријеме које јеубрзало урушавање поретка и довело до првог пада Цариграда (Острогорски, 1998: 370–391).

Замршена и лоше вођена политика изњедрила је Исака II Анђела (1185–1195) за новог василевса. Овај владар је још више убрзао даље руинарање државе. Међутим, оно што је занимљиво за њега, јесте та чињеница да је на почетку своје владавине био изузетно свиреп и да је велики број својих рођака и неистомишљеника осудио на казну ослепљивања (Radić, 2014: 171). Јеванђеоском ријечју, како судите, тако ће вам се и судити. И, заиста, Исака II је у прољеће збацио са власти његов старији брат Алексије III (1195–1203). Савременик тих догађаја био је учени византинац, историчар Никита Хонијат. Он истиче да је Исак прво заробљен, а потом осуђен на казну ослепљивањем. Након спроведене казне бачен је у мемљиву и хладну тамницу (*Nicetae Choniatae Historia I–II*, 1975: 451–452).

Да су цареви, из династије Анђела, били склони освети и примјени најстрожих казни говори нам сљедећи примјер. Након пада Цариграда 1204. године под власт крсташа, Алексије III, који је знатно раније побјегао са огоромном количином злата, пронашао је свога

¹³ *Cronografia II*, 360–362; Уп. *Хронографија*, 291; Цар је умро у љето 1072. године.

зета Алексија V Дуку Мурзуфла (Острогорски, 1998: 389–391)¹⁴. Никејски историчар Георгије Акрополит оставио је писани траг о томе догађају.

Двојица царева нашла су се у Мосинопољу. Алексије III имао је пуно разлога да мрзи свога зета, првенствено због своје кћерке Евдокије. Мудри таст је одлучио да фино угости свога зета, па је дао да се припреми купатило за Мурзуфла и његову жену. Када су ушли у купатило, изненада су људи цара Алексија III напали Алексија V Дуку Мурзуфла и ископали му очи. Наводно је свему томе присуствовала и Евдокија, која је погрдним ријечима вријеђала оца, док је он њу називао бестидном и лакоморалном женом (Georgii Acropolitae Opera, 1978: 9; Radić, 2014: 171–172).

Међутим, стиче се утисак да правда над Алексијем Мурзуфлом није била у потпуности спроведена, па се судбина још мало поиграла са њим. Након што му је одузет вид, Алексије V је лутао по провинцији. На његову несрећу Латини су сазнали ко је слијепац и притом га заробили. Да ствар буде још гора, бившег цара су попели на високи Теодосијев стуб и бацили га на земљу, после кратког лета Алексије се разбио у парампарчад. Свему томе је присуствовала и велика цариградска светина, која је будно пратила процес ликвидације (Radić, 2014: 177).

Општеприхваћено је да су Епирска држава и Никејско царство након 1204. године започеле борбу за обнову Византије. Обје државе су имале исти циљ и исте непријатеље (Острогорски, 1998: 396–422; *Oksfordska istorija Vizantije*, 2011: 266–272). Међутим, главни противник и камен спотицања за младу епирску државу, али и за Никеју, била је Бугарска. Један од најзначајних и највећих владара из периода Другог бугарског царства био је Јован II Асен (1218–1241). У Епиру је владао Теодор I Анђео (1215–1230), изузетно одлучан и амбициозан владар. Низао је побједу за побједом, до тренутка када се интереси двију балканских држава нису укрстили. До сукоба између балканских владара, Јована II Асена и Теодора I, дошло је на ријеци Клокотници 1230. године. Бугарске снаге су до ногу потукле епирску војску, док су Теодора I Анђела заробили. Међутим, Теодоров авантуристички дух није био спокојан, и он је почео да кује завјеру против бугарског цара. Убрзо је Јован II Асен сазнао за то,

¹⁴ Алексије V Мурзуфл био је ожењен Евдокијом, кћерком Алексија III Анђела. Након побуне која је избила у Цариграду, априла 1204. године, Алексије Мурзуфл је изабран за новог цара. в. Острогорски, *Историја*, 389–391.

због чега је наредио да се цар Теодор I ослијепи (*Acropolitae*, 1978: 43; Острогорски, 1998: 409).

Тек што је Никејско царство обновило Византију, десио се један догађај који најбоље описује колико људска жеља за владавином може бити свирепа, хладна и окрутна. Ријеч је о осљепљивању десетогодишњег цара Јована IV Ласкариса (1258–1261). Након преране смрти његовог оца, василевса Теодора II (1254–1258), младом Јовану је именовано регенство, на чијем се челу налазио најистакнутији аристократа Михаило Палеолог (Острогорски, 1998: 418). Мудар, проницљив, сналажљив и амбициозан, Михаило је у кратком року сву властконцентрисао у своје руке. Врхунац његовог регенства одиграо се у љето 1261. године када је никејска војска заузела Цариград. Убрзо је Михаило јасно дао до знања које су његове амбиције, јер се у августу исте године крунисао свечано за византијског цара, а свога сина Андроника је прогласио за престолонаследника (Острогорски, 1998: 422).

Млади василевс Јован IV Ласкарис је осљепљен на Божић, 25. децембра 1261. године. Византијски историчар, Георгије Пахимер, веома нерадо пише о овом злокобном чину. Безазленог и младог дјечака, који не зна шта је туга а шта радост, ослијепили су не усијаним гвожђем него зажареном металном плочом коју су му ставили испред очију, тако да је Јованов вид постепено јењавао, док није сасвим угашен. Историчар завршава своје излагање закључком, *да онај који је осљепљен сујетном славом душевно, наредио је да се невин ослијепи шјелесно* (Georges Pachymeres relations historiques, 1984: 255–259). Други извор, Нићифор Григора, каже да је десетогодишњег дјечака Михаило Палеолог лишио вида, док је патријарх Арсеније сазнавши за тај чин ишао од себе до себе, запомажући и ударајући себе у груди (*Nicephori Gregorae Byzantina Historia*, 1829–1855: 93). Овим чином Михаило Палеолог је јасно потиснуо легитимну династију Ласкариса и наметнуо своју, која је истини за вољу, најдуже и владала Византијом (1261–1453).

У последњим деценијама XIV вијека Византија је била друго-разредна држава на Балкану, раскомадана грађанским ратовима, оптерећена вазалним обавезама и све јаче османилијско надирање довело је царство на Босфору у безизлазан положај. Међутим, свјесни стања у којем се налазе и опасности која им пријети, поједини византинци су покушали да наруше хијерархијски систем, што је још више нанијело штете Царству. Ријеч је о Андронику IV

Палеологу, најстаријем сину цара Јована V Палеолога (1341–1391) (Радић, 2013).¹⁵

Андроник IV који је био очев савладар, није могао више да чека да буде само сацар, већ је жудио за потпуном влашћу, иако његове владалачке способности нису уливале неку већу наду. Подршку је нашао у Сауци Челебији, најстаријем сину емира Мурата I (1362–1389), који је такође желио да се што прије дочепа очевог скиптра. У мају 1373. године двојица принчева су подигла устанак. Међутим, султан Мурат, брз и одлучан, без оклијевања је ударио на узурпаторе, које је лако поразио и заробио (Радић, 2013: 426). Вођа Османлија је одмах наредио да се виновници најстроже казне и сматрао је да ће то подржати и цар Јован V. Прво је кажњен Сауци Челебија, тако што су му ископане очи, који је убрзо од задобијених рана и умро (Радић, 2013: 427–428). Византијски василевс, који је за разлику од Мурата био много њежнији према сину првенцу, са тугом и патњом је све то поднио. Андроник IV Палеолог и његов трогодишњи син Јован прошли су много боље за разлику од османског принца, они су осљепљени врелом киселином, али нису у потпуности изгубили вид (Радић, 2013: 428; *Историја српског народа I*, 1981: 464–465).¹⁶

На основу текста можемо закључити да је примарни циљ казни био да се индивидуи нанесе неко трајно физичко оштећење. Управо на примјеру Јустинијана II и одсјецању носа, Византинци су схватили да таквом методом не могу удаљити појединца од престола, зато су временом у праксу увели осљепљивање. Том методом, цар или узурпатор заувјек бива дисквалификован у трци за цариградски трон.

Поједини цареви су својом политиком и бахатим понашањем заиста заслужили да буду кажњени, попут Јустинијана II и Михаила V Калафата. Константин VI није имао владалачких способности, међутим, он није првенствено ослијељен због лоше владавине већ

¹⁵ Најпотпунија студија о Јовану V Палеологу јесте: Радивој Радић, *Црно сиволеће, време Јована V Палеолога (1332–1391)*, Београд 2013. У даљем тексту Радић, *Црно сиволеће*.

¹⁶ Уп. *Ист*, 428; И у српској средњовјековној историји било је оваквих примјера. Ријеч је о осљепљивању краљевића Стефана III Дечанског, који је након неуспјеле побуне против оца, краља Уроша II Милутина, био ухваћен и кажњен. Српска житија наводе да казна над младим Стефаном није у потпуности спроведена, због чега му се вид након неколико година у потпуности повратио. Уп. *Историја српског народа I*, Београд 1981, 464–465 (С. Ђирковић).

искључиво због мајчине грамзивости на власт. Други цареви су брутално кажњавани због узурпације и рушења легитимне владајуће династије и зато су Леонтије, Тиберије II и Андроник IV Палеолог испаштали због тога. Роман IV Диоген и Исак II Анђео су на власт дошли у веома тешким околностима и дјелимично су покушали да поправе стање у држави. Са данашње тачке гледишта, на основу извора и званичног става византологије, Роман Диоген није заслужио смртну казну, нарочито не због тога што је добио гаранцију од цара Михаила VII и неколико црквених великодостојника да му се неће ништа десити ако се преда. Исака Анђела је издао рођени брат, при чему га је, жељан владавине, осудио на казну осљепљивањем. Што се тиче ратоборног Теодора I Анђела, његова казна је производ надмоћи бугарског цара, који је нанио епирском владару војни, али и морални пораз. Најжалоснија слика је кажњавање малољетних принчева Тиберија и Јована IV Ласкариса. На овом примјеру можемо да видимо и да закључимо колико људска похлепа за владавином нема граница и осјећаја, па чак ни према дјечи.

Важно је нагласити да исход ових казни није био исти за сваког. Јустинијан II, његов син Тиберије, Леонтије и Тиберије II су окончали живот на један заиста бруталан начин. Такође, приликом осљепљивања готово сви су поживјели још неколико година или су дочекали дубоку старост, једино је Роман Диоген умро након неколико дана, јер је нестручност целата који је спроводио казну довела до смртоносног завршетка. Такође, и Алексије V доживио је сличну судбину. Мурзуфлого осљепљивање је била казна коју му је одредио његов таст, док је бацање са стуба била освета, али и казна Латина.

Извори:

- Georges Pachymeres relations historiques, ed. A. Failler, I–II, Paris 1984.
- Georgii Acropolitae Opera, I, ed. A. Heisenberg, corr. P. Wirth, Stuttgart 1978.
- Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum, Ioannes Thurn, Berolini et Novi Eboraci 1973.
- Michaelis Attaliote Historia, ed. I. Bekker, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonnae 1853.
- Michele Psello Imperatori di Bizanzio (Cronografia) I–II, Salvatore Impelizzeri, Venezia–Verona 1984.
- Nicetae Choniatae Historia I–II, ed. J. A. van Dieten, Berolini 1975.
- Nicephori Gregorae Byzantina Historia, ed. L. Schopen – I. Bekker, I–III, Bonnae 1829–1855.

Литература:

- Бек, Ханс Георг (1998). *Византијски миленијум*, Београд.
- Историја српској народа I (1981), Београд.
- Кавало, Гуљелмо (2006). *Византијинци*, Београд.
- Lascaratos – Marketos, John – Spyros (1992). *The penalty of blinding during Byzantine times, Documenta Ophthalmologica*, 141–149.
- Maleon, Bogdan-Petru (2010). *Imperial Death in Byzantium: A Preliminary View on the Negative Funerals*, Transylvanian Review, Vol. XIX, Supplement No. 5:4.
- Псел, Михаило, *Хронографија*, Наслов оригинала: Михаил Псел *Хронографија*, Москва 1978, превод с руског: Корнелија Никчевић, Подгорица 2000.
- Morrisson – Cheynet, Cecile and Jean-Claude (2002). *The Economic History of Byzantium, Prices and Wages in the Byzantine World*, *Dumbarton Oaks* 815–878.
- Oksfordska Istorija Vizantije*, priredio Siril Mango, preveli: Maša Miloradović i Predrag J. Marković, Beograd 2011.
- Острогорски, Георгије (1998). *Историја Византије*, фототипско издање, Београд.
- Радић, Радивој (2014). *Друго лице Византије*, Београд.
- Radić, Radivoj (2014²). *Strah u poznoj Vizantiji*, Beograd.

Радић, Радивој (2013). *Црно сџолеће, време Јована V Палеолоја (1332–1391)*, Београд.

Станковић, Влада (2016²). *Пушовање кроз Визанџију*, Београд.

Шене-Флизен, Жан-Клод-Бернар, *Визанџија, Истџорија и цивилизаџија*, превела: Јасна Видић, Београд 2010.

The Oxford Dictionary of Byzantium III, ed. Alexander P. Kazhdan, New York–Oxford 1991.

MILUTIN PANTIĆ

Historian MA, Banja Luka
panticmilutin1991@hotmail.com

PHYSICAL PUNISHMENT OF BYZANTINE RULERS: VII-XV CENTURY

ABSTRACT

In this paper you will see the punishments conducted upon the Byzantine emperors and heirs to the throne. The main goal of these medieval punishments was to cause physical damage to a person who would be forever denied of the Byzantine throne. According to Byzantine historians and chroniclers there were more emperors who died a violent death and cruel punishments than those who died of natural causes. Based on the statistics, among 88 emperors, 37 died naturally, 3 of them lost their lives in accidents, 5 of them died violently, and 13 of them retreated to monastery cells.

Keywords: Byzantium, emperor, penalties, blindness